

agerat, dixerat amicis, Orate Deum vt Euan-
 geli doctrinam nobis conferuet: Pontifex e-
 nim & Cócillum Tridentinum dira moliun-
 tur. Quanta fuerit in eo vis & cōpia dicendi,
 testantur librorum monumenta. Germanicam
 certè linguam & exornauit plurimùm, & locu
 pletauit, & primam in ea laudem obtinet: &
 ea vertit è Latino sermone, quæ verti non pos-
 se putabantur, & significantissimis vtitur ver-
 bis maximèque propriis, & vnica voce rē non-
 nunquã ob oculos ponit. Animo fuit prorsus
 inuictò. quo primùm tēpore cœpit docere de
 indulgentiis, ignorabat quòd res ea pertineret,
 vt ipsemet fatetur, & hoc vnū agebat: ideòque
 demissè admodum tum ad Pótificem aliòsque
 scribebat. Quum autè in Scripturæ cognitio-
 ne magis in dies magisque proficeret, suãm-
 que doctrinam cum verbo Dei congruere iu-
 dicaret, omnem aduersariorum impetum &
 totius orbis odium fortissimo pectore susti-
 nuit, & tanquam murus aheneus constitit im-
 motus, omni contempto periculo.

LIBER XVII.

DE colloquio Ratisbonèsi paulo suprà di-
 ctum est. Profectus eò fuit cū Bucero per-
 missu senatus Argentinenfis Ioannes Diazius
 Hispanus. Is multis annis Lutetiæ Parisiorum
 dederat operam literis & theologiæ Sorboni-

ca, Quum autem Lutheri libros & aliorum legisset, & indefesso studio sacram Scripturam euolueret, cepit ei doctrina illa sordere magis atque magis: & relicta Lutetia venit Argentinam. & quia magnam in eo doctrinam ac studium indefatigatum Bucerus animaduertit, aliquot post mensibus colloquii causa Ratisbonam iturus, auctor fuit senatui, ut eum sibi comitem daret sociumque laboris. Vbi Ratisbonam ergo mense Decembri venit, Petrum Malendam, de quo diximus, quem Lutetiam nouerat, adit. Is velut obstupefactus, deplorat & queritur, quod iis locis ipsum videret, & quidem in comitatu Protestantium. Erat Romae Diazii frater, Alphonsus iureconsultus, qui eo de fratre accepto nuntio venit in Germaniam: & cum Neoburgi fratrem amantissimè conuenisset, tandem id egit ut per proditionem eum interficeret, opera cuiusdam sicarii, quem Roma secum adduxerat. Is securim in partem capitis illius dexteram impexit, dum literas legeret Diazii, quas perfidus frater abiens veluti ex itinere ad eum dederat. Quo tempore caedes facta fuit, Cæsar Spiram venit, Ratisbonam iturus. Lantgravius erat monitus per Nauium, ut in via cum Cæsare Ratisbonam cuncte congrederetur. Idem ei Græuellanus nuntiauerat. acceptis ergo fidei publicæ à Cæsare literis, Lantgravius ad Cæsarem venit Spiram, & Cæsarem adit, ac priuatim cum eo per suum cancellarium locutus, ubi sui

*Diazii
opera fratris
trucidatus.*

*Lantgravius ad
Cæsarem.*

aduentus causam & occasionem exposuit, dicit non ex vno loco, nec è Germania tantum, sed ab exteris etiam nuntiari, impulsu Pontificis eum male animatum esse in socios Augustanæ confessionis: rumorem etiam spargi, quasi Galliæ Regi persuaserit in actione pacis, vt in iis mulctandis opem illi ferat. Adhæc Turcam ab eo sollicitari de induciis, vt eò commodius quod propositum habet perficiat. Ideoque Concilium indictum & inchoatum à Pontifice dicunt, vt factis ilico decretis, executioni res mandetur. Cæsar ad ea per Nauium, varios quidem ad se rumores allatos de ipsis, quasi molirentur aliquid, sed non habuit se fidem, præsertim cum ipsis ad Nauium literas audisset recitari. Multo minus nunc etiam illud credere, quòd de Galliæ Rege dixerit, eius nullum adferri posse documentum. Pacem sibi cum illo intercedere tantum, nec aliud quicquam. Esse morè illius gentis, vt temerè multa iactent. De induciis Turcam ab se interpellatum, Germaniæ causa potissimum. Quum enim in plerisque comitiis de sumptus magnitudine quærantur, & populi tenuitate, viam hanc sibi visam esse cum primis idoneam, vt per tempus induciarum de belli ratione in illum suscipiendi, deque religionis compositione tractari possit. Cæterum nullas ab se cogi manus. Post multa vltro citroque commutata verba, Lantgravius peramicè dimissus à Cæsare.

Cæsare, discedit, Hedelbergam profectus, inde domum. Cæsar autem rectà contendit Ratisbonam: & illi sipsis ferè diebus, nimirum ad Calendas Aprileis legati Protestantium Wormaciæ conueniunt, de summa rei consulturi. Quia verò benignè Cæsar Lantgrauium ab se dimiserat, illi acceptis à Lâtgrauio literis, qui rem actam interea cum Saxone communicauerat, Aprilis die vicesimotertio discedunt, vt Ratisbonæ, quò proficiscendum erat alioquin ad comitia, de his sipsis rebus deliberent. Hoc in conuentu Rauesburgenses in Protestan-

*Conciliij 3.
sessio.*

tium fœdus venerunt. Aprilis diè octa-
uo tertius fit Tridenti consensus patrum. Ibi veteris & noui Testamenti libri recitantur, & sacrosancti esse iubentur. Vetus autem & illa vulgata Bibliorum versio, sola iubetur in templis & scholis obtinere locum. statuitur etiam ne quis ad suum captum atque sensum interpretetur sacram Scripturam, sed vt Ecclesiæ consensum atque Patrum in eo sequantur omnes. adhæc librariis, ne quid excudant aut distrahant, nisi de consensu Præsulis ordinarii, mandatur.

Clerus & academia Coloniensis, litem suam aduersus Archiepiscopū magno studio
Romæ exercebant. Itaque Pontifex Aprilis
diè decimosexto lata sententia, illū quòd suæ
salutis immemor, contra regulas & doctrinam

*Fulmen
Pontif. in
Coloniens.
sem.*

ecclesiasticam, & Apostolorum traditiones, cōtra Christianæ religionis cōsuetos in ecclesiasticis atque ceremonias, contra Leonis decimi censuram, aduersus Lutherum atque socios editam, non vno modo peccarit, ab ecclesiæ communionē submouet, & Archiepiscopatu, ceterisque sacerdotiis omnibus & priuilegiis & facultatibus priuat: & ipsius ditioris populo mandat, in vniuersum ne deinceps ei pareant: iusurandum etiam, quo sint ei deiuncti, remittit, ei que silentium imponit: & vt sumptum litis aduersæ parti restituat, edicit. Erant adiuncti Colonienſibus, Leodinus & Vtricensis Episcopus, & academia Louaniensis. Ea sententia Romæ post excusa fuit typis, Augusto mense. Cæsar vbi Ratisbonam venit, & Præsidentem colloquii sermone cognouit de re tota, molestissimè tulit theologorum abitionem: & dimissis in Germaniam literis, admodum de eo queritur: & Principes vt ipsi veniant, grauissimis verbis hortatur. A protestantibus legati solum venerunt, & his aderant Palatini, Colonienſes, Monasterienſes, Noribergici, Ratisbonenſes ac Norlingenſes legati. Altera die Iunii Protestantes ad eum Cæsarem, queruntur de cede Diazii, & de parricida supplicium sumi postulant. Cæsar cum fratre deliberaturum sese. Ferdinãdus etiam interpellatus, eodem modo respondet. Cæsar paulo post conuocat omnes ordines,

*Comitia
Ratisbonæ*

&

& indicti causam conuentus exponit: & quum vehementer cupiat pacare Germaniam, diffidio sublato religionis, petit vt quid amplius in eo faciendum esse putent, sibi communicent, vt pro suo munere officioque, statuere demum vtiliter aliquid possit. Adhæc quoniam Imperii summa necessitas postulet, vt Cameræ iudicium restituatur, & verò quemadmodum id fieri debeat, legibus iam antea cautum sit: postulat vt qui eius rei ius habeant, exhibeant ac representent assessores, & impensam omnem faciant. Solent Electores communicare consilia, sed hoc tempore Moguntini & Treuirenses legati secessionem faciunt à Coloniensibus, Palatinis, Saxonis, Brandenburgicis, & ad Pontificios trãseunt: & re deliberata Concilium Tridentinum approbant, & Cæsarem, vt illud tueatur & Protestantibus persuadeat, hortantur, quò nimirum & eò veniant, & synodi decretis atque cognitioni se submittant. Protestantes verò Cæsarem orant, vt firmam pacem & æquabile ius constituat, vt religionem legitimo Germaniæ Concilio, vel Imperii conuentui, vel colloquio doctorum, certis legibus instituédo, permittat. Dum his de rebus deliberatur, ecce fama spargitur, à Cæsare & Ferdinando & Pontifice maximos fieri belli apparatus. Nam quia pacem Galliæ Rex cum Cæsare colebat, & inducias in hunc annum Turca largitus erat, i-

*Fama belli
in Protest.*

doneum hoc videbatur esse rei gerendæ tempus. Episcopi quidem & sacrificus Cæsaris magnum inter alios huc attulisse momentum dicuntur, à Pontifice nimirum subornati. Quum ergo belligerari Cæsar omnino decreuisset, nona die Iunii Tridentinum Cardinalé celerissimo cursu cum mandatis Romam mittit ad Pontificem, auxilia promissa conquirendi causa. Biduo post centuriones omnes, tribunos atque duces cum pecunia dimittit, ut euestigò delectus habeant. Burenfi Comiti Maximiliano iam antè mandauerat, ut quantas omnino posset equitum peditumque copias per inferiorem Germaniam conduceret. Albertum etiam & Ioannem Brandeburgicum & ordinis Germanici magistrum Wolfgangum iubet conscribere equitatum. Nam duo illi, quanquam erant religionis, & Ioannes quidem etiam fœderis Protestantium, tamen quòd Cæsar non propter religionè, sed quorundam rebellionis vlciscendæ causa, bellum suscipi diceret, suam illi operam addixerat: & erat Ioannes Henrici Brunsvicensis captiui gener. His rebus commoti, deque communi Germaniæ periculo solliciti Potestatiu legati, reliquos Imperii ordines, ut Cæsarem unam secum adesset, belli deprecandi causa, rogant: verum id frustra fuit. imprimis autem Moguntini recusabant & Treuirenses. Lantgravius, qui diligentissimè peruestigaret omnia, subinde missis Ratisbo-

Lantgravius
sagacitas.

nana

nam literis, quid comperisset, & quid diuersis
 ex locis ad se delatum esset, nuntiabat: & vt e-
 quitum cohortes aliquot, iam antè propter bel-
 li suspicionem conductæ, retinerentur am-
 plius, & nouæ conscriberentur, monebat. Illi
 verò, quòd Cæsaris postulata nihil hostile: sed
 summam lenitatem studiùmque pacis præ se
 ferrent, nullum eo quidem anno bellum esse
 futurum putabāt. cum autem ipsa res declara-
 ret non esse vanum rumorem, quū iam non in
 Germania tantum, sed per Italiam quoque
 manus cogerentur: Hispanorum etiam aduen-
 tarent copiæ, Iunii sextodecimo die adeunt
 Cæsarem: & quia plena sunt omnia motibus
 bellicis, num ipsius hæc fiant imperio sciscitan-
 tur. Ad ea respondet Cæsar, non aliud se ha-
 bere propositum, quàm vt concilientur ordi-
 nes: & pax atque ius per Imperium valeant. in
 eo qui sibi paruerint, eos omnem abs se bene-
 uolentiam expectare iubet: qui secus facient,
 in hos pro iure & auctoritate sua sibi agendum
 esse dicit. Paulo post Granuellanus & Na-
 uius ad se vocant quarundam fœderis Prote-
 stantium ciuitatum legatos, Argentinæ ma-
 ximè, Noribergæ, Augustæ & Vlmæ: & ad
 singulos separatim locuti, bellum hoc non
 aduersum ciuitates, verum in quosdam pa-
 rari dicunt rebelles, qui læsæ maiestatis cri-
 men admiserint, qui Cæsaris auctoritatem
 violauerint, qui Principum aliquot atque

*Cæsaris vo-
 sponsum
 ambiguit.*

Decretum
Concilii
Tridentini

Episcoporum facultates occuparint, qui per occasionem ne ciuitatibus quidem sint paritari. Fidem igitur & officium Cæsari præstent, nec aduersariis opem ferant, vt ne Cæsar causam habeat offensionis in ipsos. Scripserat Cæsar in eandem sententiam ad ciuitates, & ad Wirtembergicum quoque Principem. Hoc tempore Tridenti statuitur, vt in eorum, qui vulgò Canonici dicuntur, & monachorum collegiis, theologica lectio cuiuspiam demandetur, ad eamque rem sacerdotium aliquot loco stipendii designetur. ad legendi verò munus nemo recipiatur, nisi de cuius eruditione, moribus atque vita compertum habeat Abbas aut Episcopus. Et quoniam Euangelii prædicatio non minus necessaria sit, quàm ipsa lectio, iubentur Episcopi & quicumque alii proceres ecclesiarum, docere populum: aut si legitime impediuntur, substituere qui faciant. Archipresbiteris etiam atque populi pastoribus mandatur, vt saltem septimo quoque die, qui Domino sacratus est, denuntiët hominibus quæ necessaria sunt ad salutem: hortentur eos ad virtutem, & à vitiis deterreant. negligentibus constituitur pœna: simul admonentur Episcopi, diligenter cognoscant quid quisque doceat: & si fortè disseminentur hæreses ac opiniones absurdæ, remedium legibus præscriptum adhibeant. Pòst fiunt decreta de peccato, quod vocant originis: & culpam eius omnem tolli dicunt

Peccatum
originis.

cunt per Baptismum. manere quidem in baptizatis fomitem peccati seu concupiscentiam: & licet hanc Paulus aliquando peccatum vocet, hoc tantum fieri, non quod reuera sit & proprie peccatum, sed quod ad peccatum inclinet. hoc autem decreto non comprehendit virginem Mariam.

Mauricius, qui vigesimo quinto die Maii Ratisbonam venerat, Iunii die vigesimo discedit, vbi Cæsar priuatim cum eo diu multumque fermocinatus fuit. Eius verò quæ fuerit summa colloquii, res ipsa post declarabit. Protestantium legati, quum ad vim & arma spectarent omnia, neque sine periculo de rebus necessariis vel deliberare possent, vel ad suos etiam perscribere, discedunt alii post alios, domumque redeunt.

Ad Idus Iunii Cæsar legatum mittit ad Heluctios, & initio præfatus de sua in ipsos benevolentia, de charitate erga rempublicam, maximè verò Germaniam, studioque pacis, Germaniæ quosdam ait esse Principes, qui sub Euangelii prætextu multa seditiosè faciant, leges omnes euertant, vt sublatis iudiciis nihil sit amplius quod metuant. Eorum audaciã eò nunc progressam, vt contra suum honorem & magistratum nitantur, & vim atque bella minentur, nec obscure præ se ferant, quasi per suam absentiam inuadere cogitèr & opprimere cõmunem patriam. His ergo rebus coactum arma sumere, vt pro sui muneris atque loci di-

*Colloquii
Mauricii
cũ Cæsare.*

*Protest. co
pie.*

gnitate, periculum à republica depellat, & illos coherceat. Superioris Germaniæ ciuitates, & Dux Wirtembergicus, audito Cæsaris responso, quod per Nauium dedit, continuò datis literis ad Saxonem & Lantgrauium foederis duces, quid agatur ostendunt, & omnē fidem opemque polliciti, quantas omnino possunt, peditū copias cōscribunt: & omnino primi fuerunt in armis. Exercitus autē erat bipartitus. vnū agmē erat Vlrichi Principis, ad vintiquatuor signa peditum: & in his ex nobilitate complures: alterum erat à ciuitatibus conductum. Duces primūm ciuitatum copias, certis conditionibus per iurandum, vti fieri solet, astringunt: & vt Schertelino pareant, ac dicto sint audientes, mandant, donec Principes ipsi, foederis duces, venerint. Pōst ad Wirtembergicos digressi, quū idem egissent, Hedecum illis eadem ratione ducem constituunt. De Smalcaldicorum legatis antea dictum est, quemadmodum Ratisbona discesserint. conductis autem copiis Vlmæ congregantur, vt in commune consulant. Itaque Iunii die vigesimoprimo Duci ac Senatui Veneto scribunt, & de Pontificis iniuria questi, rogant ne illius copiis dent iter per fines suos: & si Pontificis vires augeantur, quid ipsis & aliis per Italiam populis expectandum sit, superioris ætatis exemplis demonstrant. Deinde quia Rhætos atque Tirolenses acceperāt multūm

*Protest. ad
Venetos.*

angi

angi propter externi militis aduentum, vltima die Iunii per literas hortantur, vt transitu illos prohibeant: ad eamque rem auxilia pollicentur. A Noribergicis quoque petunt opem. sed illi non se posse dicunt, quod ad suorum finium defensionem, vix ipsi satis habeant. adhuc Scher telino mandāt, vt hostes qui prope radices Alpium, delectus habendi causa confluebant, inuadat: simul ad Heluetios legationem decernunt.

De Cardinali Tridentino diximus *Factus Cesaris eius Pontifex.* antè, qui Romam celeriter transcurrit missus Cesaris. Illo igitur sollicitante, quod iam antea conceptum erat & informatum, Iunii die vigesimosexto decernitur his pactis. Quoniā per multos nunc annos in magnis perseuerauit erroribus Germania, sic vt ingens ex eo sit metuendum periculum: cuius quidem auerlendi causa sit indictum Tridenti Concilium, & mense Decembri anni superioris inchoatum: & verò Smalcaldici repudient illud, nec ad se pertinere dicant. ideo Pontificem atque Cesarem pro gloria Dei, & pro reipublica, maximè verò Germaniæ, salute, certis legibus inter se transegisse. Ad hoc ferè tempus *Rex Gallie cum Angie* pacem Galliæ Rex facit cū Anglo, & Bononiā ei permittit, donec pecuniam debitam persoluat: & quum his ipsis diebus Galliæ Regis filio Henrico nata esset filia Isabela, Rex Angliæ, cōfirmadæ amicitia causa, rogatur, vt in sacro Baptismate p̄ illa fideiubeat. Tūc etiā Scotiæ

Cardinalis Andræanus, in sua quadam arce, sub prandii tempus confoditur à nobili quodam, cuius ille fratrem ob Lutheranismum durius tractauerat. Facta cæde percussor in Angliam profugit. Iulii die tertia Põtifex dat literas ad Heluetios, quibus eos hortabatur, vt in tam pia aduersus hæreticos causa auxilia subministrarent. Protestantium superioris Germaniæ legati, quinta die Iulii Badenam Vlma veniunt ad cõuentus Heluetiorum, & expositis mandatis, in mensem Augustum reiiciuntur. Postulata erant ne militi externo dent iter per suos fines, & vt suos ipsis militare permittât, si res ita postulet. His etiã diebus Brunsvicenses, Goslarienses, Hildesheimii, Hãnobrii, mandatu Saxonis atque Lantgrauii demoliuntur Henrici Brunsvicësis primariam arcem Wolffebutelum. Palatinus Elector in his motibus interpellat Cæsarem Ratisbonæ per legatum, & que sit belli causa, in quem fiat belli apparatus scire cupit: deprecatur etiam, & vt sibi liceat intercedere, obsecrat. Cæsar respondet, non illi esse difficile vtrunque scire, & que sit causa, & qui petantur bello, pòst eadem ferè quæ suprã, criminatur. Cæsaris responsum Palatinus Iulii die decimo, quum pridie esset allatum, Saxoni, Lantgrauio & Wirtembergico mittit, & explicato communi periculo, quod incumbat Germaniæ, præsertim ab externo milite, si bellum in-

crude-

*Palat. ad
Cæsarem.*

crudescat, obtestatur, vt quantū omnino possint, largiantur atque concedant. Saxo interim atque Lātgravius, quibus omnino præter expectationē hic tam repentinus motus accidit, præsertim quòd amicissimè Cæsar Spira nuper discesserat, certiores facti de re tota, magno studio copias & ipsi conducunt, & ad socios datis literis, vt idem faciant, ne ve callidis quorundam consiliis diuelli sese patiatur, monent. Et quum deliberandi causa conuenissent, Iulii die quarto datis ad Cæsarem literis, queruntur quòd Romani Antichristi ac impii Concilii Tridentini impulsu bellum in eos suscipiat, vt & Euangelii doctrinam, & Germaniæ libertatem opprimat. Eodem ferè tempore Protestantes ad Galliæ & Angliæ Reges, nuper reconciliatos mittunt legatos, qui de auxilijs vtrunque sollicitent. Quum Saxo & Lantgravius ad Cæsarem priuatim scripsissent, vti diximus, publicum etiam scriptum edunt Idibus Iulii, quo demonstrant religionis causa bellum hoc suscipi, & hoc esse consilii Cæsaris, vt obducta quadam specie rebellionis, & tanquā in paucos aliquot vindicare velit, socios fœderis diuellat alios ab illis, & tanto facilius paulatim pòst omnes euertat. Eius rei p̄batio nes multas adducit, et quid Ferdināndus Rex, quid Grāuellanus, quid Nauus, & alii quidam Ratisbonæ priuatim dixerint, referunt: nimirum Concilii contēptum, hu-

*Saxoniæ
Lant. ad
Ces. literæ*

Brandebur ius causam esse belli. Eodem die scribunt
grii persi- ad Ioannem Marchionem Brandenburgicum :
ta. & quia sit fœderis Protestantium , vt quidem
 ipsius literis doceri possit, deinde quia priua-
 tum sit iam olim ipsorum confœderatus, mo-
 nent ne ferat arma contra se: nam alioqui fore
 vt rem omnem euulgent , & quàm non suam
 faciat officium publicè demonstrent. Ad hæc
 ille, se militare Cæsari, neque negare, quan-
 doquidem sibi cauerit non peti religionem, se
 quidem esse fœderis Smalcaldici: verùm Au-
 gustanæ tantùm confessionis ratione. quod ad
 priuatum fœdus attinet, in eo Cæsarem excipi
 claris verbis. id quum ita sit, non esse cur
 hanc suã militiam ægrè ferant, aut aliquid ab
 se contra fidem datam factum esse dicant. Illi
 euulgato scripto, quod dixerat de Augustana
 confessione, refutant, & ipsius literis docent,
 eum sibi sociisque teneri opem ferre, si res in
 eum casum deueniat, & si quis aliam contra se
 belli causam obducatur atque simulet, vti nunc
 Cæsar facit. Itaque diligenter monet omnes,
 præsertim tribunos, centuriones atque mili-
 tes, ne suam operam illi, qui fidem violarit, ad-
 dicant. Porro quanquam Cæsaris hoc erat
Protest. se eõsiliu, vt conductis vndique copiis, quàm
diuibus. posset occultissimè Smalcaldicos adoriretur,
 priusquam essent instructi: tanta tamen erat
 illorum diligentia, tantus hominum ardor &
 ad defendendum hoc bellum alacritas, vt ad
 decimam

decimā sextam Iulii diem Lātgravius suas copias educeret in hostem: tametsi per inferiorē Germaniā Burenfis Maximilianus exercitum iam propè totum haberet instructū, nec in quē primum facturus esset impetū constaret. Filium natu maximū Guilielmum, ad sexdecim annorum adolescentem, Lantgravius antequā è suis finib⁹ exiret, Argentoratū misit, urbem præ cæteris valde munitam. Primus impetus à superioribus Germanis, qui iam erant expediti, factus est in hostem ex Vindelicis. Quum enim crebris nuntiis afferretur, Pontificis copias iam superatis ferè Alpibus imminere Germaniæ, præuertendum illis esse iudicabant. sic autem res habet. Ex Italia venientibus per Tridentum est iter OEnipontem, Ferdinandi ditionis oppidum. Inde duabus omnino viis in Bauariam itur, vbi tum Cæsar erat, vel secundo flumine OEno per Copstenum, vel ad læuam per medias Alpes. Propè ad exitum Alpium habet arcem Erebergum, editissimo loco positam, Rex Ferdinandus: & ea est natura loci, propter angustias & crepidines viarum & præcipitè despectum, vt qui hunc aditum teneat, quantumuis magnas copias aditu prohibere possit. cōtēdit igitur eò cū mediocri manu Iulio mēse Sebastian⁹ Schertelinus, mandatu legatorū, qui Vlmæ conuenerant: & ex itinere capta Fießa, oppido Episcopi Augustani ad Læchum flumen, aditum etiam

Arx Erebergum.

illum & arcē decima die Iulii, deditioe facta per milites præfidiarios, occupat. Erat eius consilii, cōtinuato itinere per Alpes, O Enipontem etiam capere, & firmo præsidio munit. sic enim vtranque tenuisset viam, qua venitur in Germaniam ex Italia: & milite Cæsare atque comœatu, iis quidem locis intercludisset. Sed in hoc tumultu, quum iussu Ferdinandi repente ad arma vocati essent omnes per agrum Tirolensem: magnæ manus conveniunt O Enipontem, ductore Francisco Castellato, Tridenti præfecto, & ad oppidi defensionem relicto præsidio, vias & aditus occupant. Itaque Schertelinus, imposito in arcem Erebergum præsidio, & oppidum Fieffam milite, retrocedit, & cum suis deinde copiis, ad eum exercitū, qui per superiorem Germaniam collectus, ad Danubium erat, proficiscitur. Sub idem tempus Eistetenfis Episcopus Mauricius legatos mittit ad belli duces, & vt sibi suffraganeis que parcant, orat: iter etiam per suos fines & comœatum, pacto pollicetur. Interim Saxo & Lantgravius cum suis copiis procedunt, & per Franconiam profecti, quum Wirceburgensis Episcopus, ipsis idoneè de nõ impediendo comœatu cauisset, ad socios contendunt. Erant tum in ipsorum castris, Electoris Brandeburgensis & Mauricii ducis legati, de permittenda intercessione missi: quum autem illi rem ad socios reuicerent, nihil actum fuit.

Qui

Qui commorantur Augustæ, prædiuites quidam, collectis rebus, vrbe iam pridem excesserant. Et quia rumor erat, eos mutuo dare pecuniam Cæsari, hi qui tum erant Ulmæ legati, datis ad senatum Augustanum literis, & missis internuntiis, quàm hoc sit indignum, demonstrant, grauitérque monent, dent operam, ne quid in posterum tale fiat. Senatus, illos iam antè, suo more, pecuniam fortè mutuo dedisse respondet, ne esset otiosa, quòd belli consilia nescirent: nunc autem existimare, neminem esse qui id faciat: nec enim impunè cuiquam futurum, si resciscant. Erat id temporis Ratisbonæ Cæsar, & præter Hispanos ad millia tria, peditum Germanorum millia circiter quinque, & ad septingètos equites, nullæ adhuc ad ipsum copiæ tunc conuenerant. Facta nuper pace inter Galliæ regem & Anglum, opportunè Protestantibus accidit, quòd milites Germani, quorum opera Galliæ rex vsus fuerat, dimissi, transierunt ad ipsos. Saxonem at-

*Saxo &
Lantgrau.
proscripti.*

que Lantgrauium Cæsar vicesima die Iulii, publicis literis proscibit vti perfidos, rebelles, seditiosos, læsæ maiestatis reos, & communis otii perturbatores, mandans ne quis opem illis ferat quocunque modo, neque se causæ illorù adiungat. Qui secus fecerint, & fortunarum & vitæ discrimen adibunt, quique profecti sunt vt illis militent, redeant quamprimum: ipsi verò omnes subministrent auxilia, neque fœ-

T.

dere vel pactionibus priuatis impediri se patiantur, quòd rescindat hæc omnia. Deinde nobilitati & populo ditionis ipsorum, fidem atque iusiurandum, quo sunt eis deuincti, remittit, & publica fide cauet, si morem gerant: qui recusant, eodem modo quo illi plectentur. Inter hæc Hieronymus Franchus, Legatus Pontificius Luceriæ agens, sollicitabat Heluetios, vt fœderi, quod nuper ad exitum Iunii Pontifex atque Cæsar inierant, ascriberentur: quandoquidem locus sit relictus aliis, qui velint in eam societatem venire. Quòd fœderis causam Pontifex enuntiarit, callidè factum esse nonnulli putant, vt hac ratione Cæsarem summis difficultatibus obiiceret. Molestè quidem ipsum tulisse, quòd Cæsar aliam belli causam, quàm religionis præ se ferret, certum est.

*Nuptiæ in
ter arma.*

In hoc tempore Bauariæ ducis filius Albertus, Ferdinãdi regis filiam Annam, alteram verò Mariam, Gulielmus dux Cliuensis, in matrimonium ducit. Quum enim Nauarricam Cliuensis frustra speraret è Galliis, indultu Pontificis, vt aliam duceret permissum ei fuit. Peractæ sunt vtriúsq; nuptiæ Ratisbonæ, mediis in turbis atque motibus bellorum. Confessui patrum Tridenti dictus fuerat dies ad exitum Iulii: sed dilata res fuit in anni sequentis initium. Erant autem Tridenti præter Cardinales Pontificis legatos, & Tridentinum atque Pachecum Hispanum,

*Patrum
Tridentinorum
catalogus.*

nū, Archiepiscopi quatuor, Episcopi triginta tres, & in iis duo Galli, quinque Hispani, Illyricus vnus, reliqui omnes Itali, Theologi doctores monachi triginta quinque, ex aliis verò non monasticæ profefsionis duodecim, plærique omnes Hispani. Cæterùm in quatuor illis Archiepiscopis erant duo veluti personati, Olaus Magnus Vpsalensis, Robertus Venantius Scotus. Id autem sic accidit, Cùm Suecix rex Gustanus, Daniæ finitimus, religionem mutaret, quod fuit anno circiter M. D. XXXVII, Ioannes Magnus, Archiepiscopus Vpsalensis, qui mutationem illam improbare, relicta patria Romam confugit, eoque venit mediocri cum comitatu. Venetias profectus deinde, factus est eius ciuitatis Patriarchæ vicarius, & vt vulgò dicunt, suffraganeus. Eam verò conditionem postea pertæsus Romam reuertit, & in angustias redactus, quum diuenditis equis, familiam ferè totam dimisisset, à Paulo pontifice collocatur in hospitali domo, quam vocant sancti Spiritus, in eaque tenuis & pauper vitam finiit. Erat cum eo frater Olaus. huic Pontifex Archiepiscopatum illum Gothicum, licet extra commercium ecclesiæ Romanæ positum, confert, & concilio interesse iubet, & ad victum quotidianum dat aureos menstruos quindecim. Alter ille Scotus, quum Archiepiscopatum Armacanensem esse in Hibernia Pontifici de-

Rex Suecix Euan-gelium recipit.

monstrasset, titulum fuit ab illo consecutus. erat autem cæcus, & tamen non solùm misificabat, verumetiam per celeres equos currebat. Hos ergo duos Pontifex in cœtu patrum esse voluit, ostentationis causa tantùm, quasi duo isti populi tam longinqui, Gothi & Hiberni, potestatem ipsius agnoscerēt: quum illi re vera, præter umbram & nudum titulum nihil haberent. De Mauricio supra diximus, quem admodum post priuatum cum Cæsare colloquium, Ratisbona discesserit. Vbi domum reuertit, subsequente paulò post Ferdinando rege, Pragam ad illum proficiscitur. Augusti deinde mensis die primo Cæsar, proscriptionis, quam supra diximus exemplum, Mauricio Ratisbonæ mittit, & datis ad ipsum & populū communibus literis, eadem ferè, quæ proscriptionis tabula continebantur, commemorat: & quia proscriptis agnatione sit & necessitudine coniunctus, ita quidem vt in illorum possessiones atque bona ius aliquod sibi fortè vendicare possit, grauissimis verbis mandat, vt sibi in occupandis illorum prouinciis adsit totis viribus: imò vt ipse quàmprimum occupet omnia, & sui iuris tuendi causa detineat. nam alioqui fore vt occupantis omnia fiant. Quas Mauricio scripsit, Augusto etiam fratri communes erant literæ. Smalcaldicorum exercitus iam omnis ad Danubium peruenerat. Ibi Saxo, Lantgrauius atque belli duces dant literas

Mauricius

literas ad Gulielmum Bauariæ ducem. Ad ^{Mechliniæ} septimum Augusti diem, Mechliniæ, quod ^{clades.} est Cæsaris ditionis oppidum Brabantia pulcherrimum, pulvis tormentarius in turri quadam in mœnibus dispositus, à fulmine correptus & incensus, ipsam turrim primùm à fundamentis euertit, proxima deinde ædificia, intra & extra urbem, ad quingentos in circumitu passus inuasit, ex iis plæraque incendit, plurima euertit, diruit, ac disiecit, nonnulla concussit ac dirupit, atque ex iis lapides ingentes correptos, pleròque ad sexcentos passus longè abiecit: atque ita corruptis tectis ac denudatis, totam propemodum urbem deformauit, arbores radicitus euertit & ambussit. Perierunt in ea calamitate homines plus minus ducenti, partim incèdio absumpti, partim ruinis ædificiorum ac lapidibus & tegulis obruti, præter eos, qui grauiter vulnerati mortem effugerant, quorum ingens erat numerus. Ex his complures biduo ac triduo, nonnulli quatrduo pòst, è cellis subterraneis, in quas confugerant, plærìque mortui, qui vel fame vel spiritu præcluso extincti erant, pars viui, qui penu ibi condito inuento, vitam ibi tolerauerant, reperti atque extracti sunt. Præterea ingens numerus iumentorum atque pecorum cum stabulis deflagrauit. Murus autem, qua parte turris steterat, ad ducentos amplius passus drutus ac solo fuit æquatus.

*Protest.
Cæsari
bellum in
dicunt.*

Quia Protestantes iam cum omnibus copiis erant ad Danubium, sicut diximus, Cæsar qui nondum esset instructus, Augusti mensis initio relicta Ratisbona cum præsidio, Landishutum petit, Bauariæ ducis oppidum ad Isaram flumen, & pro mœnibus castra ponit. Donauerda Saxo, Lantgravius atque focii, missis literis Augusti die vndecima, quo sint in ipsum animo, iuxta belli morem atque legem denuntiant, & amplioris cautionis loco eam qua deuincti fuerant fidem & officium renuntiant, profitentes palàm & more solenni, se animo paratos vt ipsius ac eius sociorum bellum à se depellere cogitent, ac necessario, defensionem suscipiant, quam & Diuinum & naturæ quoque ius concedit. Hanc epistolam per adolescentem quendam nobilem & tubicinem, vti fieri solet, ad Cæsarem mittunt in castra prope Landishutum: ille autem non modò non accipit: verum etiam iubet, capitis denuntiata pœna, vt eam suis referant. hoc insuper addit, si quis in posterum ab illis ad se veniat, fore vt loco muneris ac torquis aurei laqueum abs se ferat. Deinde proscriptionis tabulam illis tradit, & grauissimis verbis mandat, vt suis eam reddant. Postea Protestantes quò sit eundè deliberât. Erant qui Ladishutù dicerent, vbi Cæsar erat. quum autem periti regionis docerent interesse paludes, ita quidem vt angustis admodum viis, per vnum & alte-

alterum subinde milliare singulis eundum esset equitibus, mutato cōsilio Ratisbonam ire statuunt, vbi Cæsar & præsidium reliquisset & tormenta: & si Cæsar obsessis opem ferat, de summa rei posse cum eo dimicari. Promotis ergo castris pergunt, sed lentè admodum. & sub illud ferè tempus, quod fuit ad Idus Augusti, Landishutum veniunt Itali seu Pontificii milites, maxima cum Cæsaris expectatione, qui de Smalcaldicorum progressu certior factus, dimissis nuntiis illos vt accelerarent, hortatus fuerat. Peditum erant millia decem, equites leuis armaturæ quingenti. His omnibus copiis nepotem suum ex filio, Octavium Farnesium Pontifex præfecerat. Huic adiunxerat Alexandrum Cardinalè, qui ex Italia discedens, dixisse fertur, se tantam datum esse stragem per Germaniam, vt in Lutheranorū cruore vel natate possit ipsius equus. Non multò post aduenerunt etiam Hispani, quos ab Insubria & Neapoli Cæsar euocauerat, circiter millia sex, veterani omnes. Quum igitur omnes iam conuenissent copiarum, præterquã quas ab inferiori Germania Burèsi duce bar: Cæsar illinc profectus Ratisbonã petit. Eo cognito statim oborta fuit suspicio nonnullis, quasi in Misniã atque Saxoniam cogitaret. Confectis ergo potibus, in alteram Danubii ripam Smalcaldicorū transportatur exercitus. Progressus aliquantulū versus Norgouiam, nuntius

Copia Pontificis.

adfertur, Ratisbona Cæsarem contédere Ingolstadium. ibi cōuerfa ratione per loca salebrofa & aspera Danubium repetunt, ne Nuburgum, quod est suprà Ingolstadium tribus milliaribus, & Donauerdam Cæsar occuparet, inque Wirtembergicum agrum iter haberet expeditum. Vbi Nassfelsum venissent, Lantgravius postridie non magno cum comitatu progreditur, vt Ingolstadium contemplaretur, ignarus ibi Cæsaris esse copias: nam de paucis tantùm Hispanis ibi præfidiariis acceperat, cósque volebat ad pugnam prolectare. Sed dum pergit, Sulmonensis principis equites aliquot prodeunt: impetu facto desiderati sunt vtrínque nonnulli, vulnerati verò plures. E captiuis cognitum est, eo die Cæsarem castra facturum esse ad Ingolstadium. Lantgrauii factum hoc elector Saxonix molestè grauiusque tulit: & si quid eiusmodi post hac ipso faciat inconsulto, discessurum se profiteatur. Copiis deinde productis omnibus in acie & instructis, quasi prælio dimicandum esset, in castra militem reducunt. Lantgravius paulò pòst, paucis comitat⁹, ex omni numero delectis vt aliquid certi cognosceret, exit, & vado reperto, quod nullum esse dixerant ante ipsum emissi speculatores equites, redit ad Saxonem, & equitatum traduci posse renuntiat. Pridie Calendarum igitur Septembris, prima luce pergendum, & occupandum locum editio-

Saxo Lantgrauio succenset.

editiorem, vbi specula fuit Ingolstadiorum aliquando, & tormentis agendum esse placuit, si fortè Cæsar ad prælium elici posset. Multa iam nocte, per interuallum, bis Lantgrauio Saxo nuntiat abiisse Cæsarem, & fumare castra: sed ille quum fidem ei rumori non haberet, quinque cohortes equitum suorum emittit, qui vadum occupent, & traducendis tormentis atque peditatu pontes efficiant. Aliquantò post ipse cum reliquis copiis omnibus atque tormentis, magna celeritate sequitur. Vbi ventum est ad flumen, nuntiatur ei Cæsarem non se commouisse loco. Cùm id ad Saxonem deferri curasset, progressus, collem illum, de quo dictum est, occupat, & tormentorum ibi partem collocat: copias etiam ad læuam atque dextram distribuit. idem deinde Saxo facit, vbi cum suis eò venisset.

LIBER XVIII.

DE Maximiliano Burensi dictum est antea. Is omni confecto exercitu, qui erant equitum ad quatuor, peditum ad decem milia, & in his aliquot Hispanorum atque Itolorum cohortes, qui Britaniæ regi contra Gallum militauerant, Augusto mense progressus è Belgio, supra & infra Moguntiam, & vbi-
cunq̃ nauium esset facultas, Rhenum transmittit, licet ad alteram ripam essent à Smalcaldicis copiæ dispositæ, vt transitu illos prohiberent. Archiepiscopus Moguntinus non mini-